

MOMENTE DIN ACTIVITATEA PROGRESISTĂ A FEMEILOR DIN BIHOR ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

de
ELISABETA ROȘU

Avînd în intenție studierea activității progresiste a femeilor române din județul Bihor în perioada interbelică, în lucrarea de față intenționez să mă opresc la cea mai reprezentativă societate a femeilor române din această perioadă: „Reuniunea Femeilor Române din Oradea și împrejurimi”. Activitatea acestei societăți este parțial cunoscută din materialul apărut în „Albumul Jubiliar al Reuniunii Femeilor Române din Oradea și împrejurimi”, prin intermediul căruia se aduce un justificat omagiu celor 25 de ani de activitate susținută a femeilor române din reuniune. Informația documentară inedită și cea publicistică ne-au permis reconstituirea și a altor momente relevante din preocupările variate ale reuniunii în perioada menționată.

Vremelnica stăpînire străină asupra Transilvaniei, prin interdicțiile privind afirmarea disponibilităților proprii, a impus căutarea unor modalități noi de conservare și cultivare a limbii și specificului național. Experiența Astei a dovedit că societățile culturale au constituit cadrele cele mai potrivite, în perioada respectivă, menite să perpetueze sentimentul național, să consolideze — sub paravan cultural — tot ce avea mai valoros spiritualitatea românească. Totodată, utilizînd posibilitățile oferite de aceste societăți, fruntașii românilor se strîngeau ori de cîte ori realitățile concrete impuneau adoptarea unor hotărîri majore, de interes general.

În această idee, la 8 iunie 1914, intelectualitatea română, convinsă de necesitatea unei asemenea societăți, a pus bazele „Reuniunii Femeilor Române din Oradea și împrejurimi”. Înființată într-o regiune unde imperatiile educației naționale erau permanente, reuniunea constituia o completare a peisajului spiritual local, asociindu-se activității societăților culturale ce ființaseră de mai multe decenii pe aceste meleaguri. Deși avea scopul declarat de „promovare culturală și economică a femeii române și ajutorarea văduvelor și orfanilor”¹, această societate nu scapă vigilenței cercurilor conducătoare, care, intuind adevărul ei caracter

¹ *Albumul jubiliar al „Reuniunii Femeilor Române” din Oradea și împrejurimi*, 1939, p. 113.

— cel național —, nu-i aprobă statutele, determinând amânarea intrării ei în legalitate. Adevărata organizare a „Reuniunii Femeilor Române din Oradea și împrejurimi“ se produce în România Mare, în care au existat condiții prielnice de realizare a scopurilor propuse. Organizarea reuniunii în 1919, după înfăptuirea unității naționale și teritoriale depline, conferă acestui eveniment valențe noi, dovedindu-se capacitatea de înțelegere a rolului ce revenea femeii române în consolidarea unității noastre culturale. „Prin Unire — afirma Veturia Candrea, președinta reuniunii — nu ni s-au micșorat îndatoririle, din contră, ele ni s-au sporit, pentru că noi trebuie să construim și să stăm cu ochii de veghe, ca din ce avem nimic să nu ni se piardă“².

Acțiunea de fortificare a conștiinței naționale, care constituia țelul reuniunii, viza un efort comun al elementelor românești, o colaborare strânsă între societățile existente, care să asigure reușita diferitelor activități în această direcție.

Alăturându-se preocupărilor Astrei, reuniunea caută să-și însușească din verificata ei experiență. De altfel, Veturia Candrea a făcut parte din comitetul de conducere al Astrei — despărțământul Bihor³, contribuind la diversificarea manifestărilor acesteia. Interesante sînt, desigur, și alte contacte ale reuniunii cu societățile orădene, în ideea convergenței strădaniilor culturalizatoare, după cum se constată din mărturiile depistate în presa vremii. Reuniunea acordă asociației „Tinerimea Română“ sprijin în vederea formării unor autentice sentimente patriotice. Concomitent, ea a susținut moral și material întemeierea unor societăți filantropice, precum: „Ocrotirea Orfanilor de Război“, „Principele Mircea“, „Cultul eroilor“, „Liga Bunătății“. Veturia Candrea participă la adunările „Grupării Femeilor Române“ din Oradea, care milita pentru emanciparea politică a femeii, fiind o componentă a mișcării feministe din Bihor. Notabilă este și colaborarea Reuniunii Femeilor Române cu societatea culturală Reuniunea „Cele trei Crișuri“. Convinsă de importanța unui factor cultural tutelar în coordonarea acțiunilor, reuniunea se va alia eforturilor comune destinate înființării „Casei Naționale a Județului Bihor“. Calitatea reuniunii de membru fondator al Casei Naționale și activitatea ei susținută în cadrul acesteia determină alegerea Veturiei Candrea ca vicepreședintă a acestei instituții în 1934⁴. Reuniunea s-a arătat receptivă la stăruințele orădenilor pentru asigurarea unei permanențe a spectacolului teatral românesc, atît prin invitarea marilor companii teatrale din București și Cluj, cît și prin organizarea trupei proprii, care să susțină stagiuni anuale. A mobilizat femeile române, pentru a participa la reprezentațiile teatrale, și, de asemenea, la manifestările de simpatie ale publicului local față de exponenți ai artei teatrale românești ca: Toni Bulandra, Constantin Tănase, George Enescu, Kiriac și alții. Din categoria acestor evenimente ale vieții sociale orădene fac parte și întîlnirile organizate de reuniune, împreună cu Casa Națională

² *Tribuna*, 1930, nr. 47, p. 2.

³ *Gazeta de Vest*, 1934, nr. 1346.

⁴ *Ibidem*, 1934, nr. 1339, p. 2.

a Județului Bihor, cu oameni politici și de cultură marcantă ai epocii, despre care există suficiente referințe în „Albumul Jubiliar...“.

Cu prilejul Congresului pe țară al învățătorilor, desfășurat în 1937 la Oradea, se apreciază calitatea femeii române de modelator de conștiințe, contribuția ei neprețuită la formarea sentimentelor naționale în rindul tinerei generații, precum și ajutorul permanent acordat școlii. Pe lângă latura educativă, reuniunea s-a preocupat și de ameliorarea situației materiale a copiilor săraci și orfani.

Reuniunea parcurge un proces de maturizare evidentă, reflectat și în atitudinea ei progresistă, adoptată în împrejurările care preced efectele crizei din anii 1929—1933. Deși nu figura în obiectivele ei inițiale, reuniunea i-a sprijinit material pe muncitorii rămași fără lucru, în urma concedierilor din 1928. De subliniat, sub acest raport, și prezența Veturiei Candrea — ca reprezentantă a reuniunii — la inaugurarea „Asociației Naționale române a muncitorilor din Oradea și Județul Bihor“⁵, la 1 octombrie 1934.

Acțiunea de întărire a unității naționale îmbracă forme noi, concretizate prin comemorarea unor momente cu rezonanță în istoria națională sau locală. Actul de la 1 Decembrie 1918, bogat în semnificații istorice, a fost cu consecvență reînviat în memoria contemporanilor, prin demonstrațiile și spectacolele inițiate de reuniune, având colaborarea societăților românești. Aniversarea din 1935, cuprinzând în program piesa „Neamul Românesc“, sinteză a istoriei poporului român, a fost o replică dată tendințelor fascisto-revizioniste. La 1 Decembrie 1938, Veturia Candrea invoca marile personalități ce avuseseră unirea drept ideal, arătând totodată că prin faptele lor au contribuit la ctitorirea statului național unitar român.

După 1 Decembrie 1918, în Crișana s-a creat o situație specială, care a declanșat evenimente cu urmări tragice, făcându-se imperios necesară intervenția armatei române pentru eliberarea acestor teritorii și unirea lor definitivă cu patria-mamă. Ziua intrării armatei române în Oradea, 20 Aprilie 1919, constituie un reper în activitățile organizate de reuniune, care își exprimă recunoștința față de acei ce: „... au trăit atât de modest și care au știut să moară atât de glorios pentru înfăptuirea idealului nostru național“⁶.

Reuniunea nu cade în eroarea exclusivismului național. Dimpotrivă, face distincția cuvenită între poporul maghiar și cercurile conducătoare austro-ungare, străine chiar și de interesele propriilor popoare. Remarcabil a fost apelul președintei reuniunii de a omagia „... memoria tuturor eroilor, indiferent de naționalitate...“⁷.

Întimplările din noaptea de 3—4 aprilie 1919, când dr. Ioan Ciordaș și dr. Nicolae Bolcaș, au devenit victime ale intoleranței, s-au păstrat vii în memoria colectivă. Ca atare, ziarul „Dreptatea“ din București, a lansat în 1925 ideea formării „Comitetului ridicării monumentului martirilor

⁵ *Ibidem*, 1934, nr. 1317, p. 5.

⁶ *Ibidem*, 1930, nr. 247, p. 1.

⁷ *Ibidem*, 1935, nr. 1498, p. 1.

neamului din Bihor⁴⁸, care avea datoria patriotică de a finaliza o asemenea cerință a momentului. Din Comitetul executiv — însărcinat cu stringerea fondurilor — a făcut parte și Veturia Candrea⁹, fiindu-i recunoscută capacitatea de a polariza în jurul ei, întreaga mișcare de femei din Oradea și împrejurimi. Femeile române, impulsionate de exemplul reuniunii, au participat cu entuziasm la dezvelirea monumentului de la Beiuș.

La scurt timp după semnarea păcii au început să se facă auzite, glasuri de revizuire a tratatelor încheiate, la început mai camuflat, ulterior mai fățiș. Ascensiunea fascismului încurajează aceste injuste pretenții ale statelor învinse. Transilvania, care veacuri de-a rîndul fusese obiect de dispută între marile puteri vecine, revine în centrul atenției țărilor dornice a reinvia timpuri apuse. La sfîrșitul deceniului trei și începutul deceniului patru, cînd în Germania hitlerismul acaparează puterea, tendințele revizioniste se transformă în amenințări concrete.

Inițiativa lansată de ziarul „Universul”¹⁰, de-a organiza o amplă manifestare antifascistă, antirevizionistă, găsește un ecou puternic în rîndul românilor din Transilvania, în mod deosebit a celor de la frontiera de vest. În Bihor, Casa Națională preia răspunderea organizării unor impunătoare acțiuni naționale. Sînt convocați, în mai multe rînduri, președinții societăților românești în vederea întocmirii unui program convingător. Reuniunea și-a luat sarcina de a strînge fondurile necesare manifestației preconizate. Atitudinea reuniunii față de mișcarea fascistă și revizionistă o descifrăm din expunerea Veturiei Candrea la 27 noiembrie 1932. Federația Uniunii Femeilor Române din România Mare, cu centrul la Brașov, trimite o scrisoare președintei reuniunii, prin care „... apreciază participarea la această manifestare măreață, cînd ați afirmat prin glasul d-voastră, sentimentele naționale de care este pătunsă femeia română”¹¹. Pericolul revizionist în creștere determină extinderea acțiunii protestatare în rîndul țărilor vizate. Acțiunea din 28 mai 1933 s-a desfășurat într-un cadru mai vast, cuprinzînd Polonia și Mica Înțelegere, înscriindu-se în mișcarea progresistă, antirăzboinică, a statelor dornice de pace. Din numărul mare de manifestanți — circa 40 mii — o parte însemnată l-a constituit femeile române, care, situate în fruntea coloanei de demonstranți, și-au dovedit hotărîrea lor de a lupta pentru integritatea statului național român. Constituirea „Ligii antirevizioniste, regionala Oradea”¹², la 1 aprilie 1934, a fost salutată de societățile românești din oraș și județ. În acești ani, preocuparea centrală a reuniunii a fost acțiunea antirevizionistă, exprimată ori de cîte ori momentul a permis-o. „Reuniunea — afirma Veturia Candrea, în 1935 — nu admite nici în gînd o violare a granițelor noastre și în toată vremea... va ști

⁸ *Tribuna*, 1936, nr. 4, p. 4.

⁹ *Ibidem*, 1926, nr. 4, p. 4.

¹⁰ *Bihorul, straje la hotare*, 1933, p. 24.

¹¹ Arh. St., *fond Episcopia ortodoxă română Oradea*, dos. 388, f. 66.

¹² *Gazeta de Vest*, 1934, nr. 1177.

să lupte alături de bărbatul și copilul său pentru apărarea pământului strămoșesc¹³.

Aniversările unor file din istoria neamului au avut caracterul unor manifestații antirevizioniste în cadru restrîns. „În numele femeilor române din Bihor — declara președinta reuniunii —, protestez cu toată tăria sufletului meu contra revizionismului și contra tendinței aceluia care năzuiesc să pună din nou stăpînire străină asupra Ardealului românesc; . . . femei române, înălțați-vă sufletele către altarul sfînt al credinței . . . față de patrie. Și dacă, totuși, o fi scris să apărăm cu brațele noastre scumpa glie strămoșească, atunci lăsați-vă copiii în grija bătrînilor și porniți acolo unde vă cheamă datoria¹⁴. Realitatea istorică nu putea fi contestată, deoarece fruntariile „ . . . României nu sînt artificiale, ele sînt clădite pe principii etnice, pe drepturi moștenite de la strămoși¹⁵.

Un eveniment de excepție, necunoscut de cercetarea care ne precede, a fost cel din 16 februarie 1937, cînd a fost primită la Oradea ducesa Caterina D'Atholl, personalitate marcantă a vieții feministe engleze, care vizita România. Cu această ocazie, Veturia Candrea — ca reprezentantă a femeilor române din părțile bihorene — a subliniat, cu fermitate, faptul că „ . . . acest pămînt este frămîntat și ciștigat cu mult sînge de martiri și eroi ai neamului nostru, este locuit de români și asupra lui avem drepturi istorice, în consecință, el este și trebuie să rămîină românesc pentru totdeauna¹⁶. Aceste calde cuvinte au impresionat-o pe ducesă, care sub influența unei sincere emoții, a ținut să o asigure pe Veturia Candrea printr-o scrisoare că va studia cu multă atenție problema Transilvaniei¹⁷. A fost, neîndoielnic, un real succes al femeilor române din Oradea, care au reușit să suscite interesul unei personalități recunoscute a mișcării feministe engleze.

Acțiunile protestatare care au antrenat toate instituțiile și societățile românești din Bihor, deci și reuniunea orădeană, au avut un efect mobilizator asupra populației și, totodată, au stimulat încercările reuniunii de a stărui și în alte direcții, pentru a-și împlini în mod exemplar rosturile. Astfel, este de remarcat și activitatea ei filantropico-națională, care este cunoscută din cercetările anterioare.

Se poate afirma, în concluzie, că în perioada interbelică „Reuniunea Femeilor Române din Oradea și împrejurimi“ a avut un însemnat rol, fiind un factor activ al vieții românești din vestul țării. Prin toate acțiunile ei, pe diverse planuri, reuniunea și-a adus contribuția la întărirea solidarității naționale, la apărarea integrității patriei.

¹³ *Ibidem*, 1935, nr. 1482, p. 3.

¹⁴ *Noua Gazetă de Vest*, 1936, nr. 144, p. 4.

¹⁵ *Albumul jubiliar . . .*, 1939, p. 104—107.

¹⁶ *Noua Gazetă de Vest*, 1937, nr. 252.

¹⁷ *Ibidem*, 1937, nr. 260.